

نیکتا خدیری شبانکاره^۱

چکیده

امروزه با وجود چالشهای متعدد فرهنگی و اجتماعی نقش زنان در اصلاح و تعالی جامعه به عنوان یک مسأله اساسی مطرح است؛ حال آنکه بسیاری از الگوهای رایج فمینیستی نتوانسته اند مدل جامع و هماهنگ با فطرت انسانی ارائه دهند. این مقاله با هدف تبیین الگوی آرمانی نقش آفرینی زن مسلمان در فرآیند اصلاح جامعه، بر اساس سیره عملی و نظری حضرت فاطمه زهرا (س) به عنوان متعالی ترین اسوه زنانی که در عین حضور در حریم خانواده تأثیر گذارترین نقش را در تحولات بزرگ اجتماعی و دینی زمان خویش ایفا نمود، شکل گرفته است. اهمیت و ضرورت این پژوهش استخراج و ارائه مدلی بومی و الهی از زن اصلاح گر است که چگونه میتواند با حفظ کرامت ذاتی و هویت اصیل خانوادگی در عرصه های فرهنگی اجتماعی و حتی سیاسی حاضر شده، مبدأ تحولات مثبت گردد و از این رهگذر پاسخی عملی به نیاز جوامع اسلامی برای بهره گیری از نیمی از جمعیت خود در مسیر ساختن تمدنی نوین اسلامی باشد. روش تحقیق در پژوهش حاضر توصیفی تحمیلی و با اطلاعات کتابخانه ای نگارش شده است .

کلید واژه: زنان، جامعه، زنان جامعه، سیره حضرت زهرا

^۱. طلبه سطح دو مدرسه علمیه فاطمه الزهراء سلام الله علیها کردند غرب ۰۹۹۶۲۵۱۳۴۵۰

در عصر حاضر، جوامع اسلامی با چالش های متعددی در حوزه هویت بخشی به زنان و تعریف نقش اجتماعی آنان روبرو هستند. الگوهای وارداتی غربی که غالباً با تکیه بر گسست از خانواده و تقابل با ارزش های فطری تعریف می شوند، نه تنها پاسخگوی نیازهای اصیل زنان نبوده، بلکه در پاره ای موارد به بحران های هویتی و اجتماعی دامن زده اند. از سوی دیگر، تفاسیر متحجرانه و محدودکننده نیز با نادیده گرفتن ظرفیت های عظیم زنان، آنان را از عرصه تأثیرگذاری در سرنوشت جامعه محروم ساخته اند. این دوگانگی و خأل الگویی جامع، مسئله اصلی پژوهش را شکل می دهد که: الگوی مطلوب و همه جانبه زن مسلمان برای ایفای نقش در اصلاح جامعه، با چه مختصاتی باید باشد؟

در این میان، ضرورت رجوع به سیره معصومین علیه السلام به عنوان تجلی بخش عینی آموزه های ناب، بیش از هر زمان دیگری احساس می شود. حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها در این میان، به عنوان یگانه بانوی اسوه اسالم، در

اوج برخورداری از کرامت انسانی و جایگاه خانوادگی، نقشی بی بدیل و تعیین کننده در صحنه های حساس

اجتماعی و سیاسی جامعه صدر اسالم ایفانمود. بنابراین، تبیین سیره آن حضرت دارای اهمیتی دوچندان است؛

چرا که از یک سو، ارائه دهنده الگویی الهی و متعادل برای خودسازی و نقش آفرینی زنان مسلمان است و از سو

دیگر، ضرورت بهره گیری از این ظرفیت عظیم در جهت اصلاح و هدایت جامعه به سمت آرمان های

تمدن

اسلامی را به خوبی نمایان میسازد. این پژوهش بر آن است تا با واکاوی این سیره نورانی، راهکاری عملی برای خروج از بن بستهای نظری و عملی حاضر ارائه دهد. هدف اصلی نگارش این مقاله پاسخ به سوال اصلی تحقیق -یعنی، بررسی نقش زنان در اصلاح جامعه با توجه به سیره حضرت زهرا است و در این راستا از روش توصیفی تحلیلی و مطالعات کتابخانه ای استفاده .

مفهوم شناسی

زن

زن به فتح اول و سکون ثانی معروف است که نقیص مرد باشد و به صم اول گیاهی است که آن را دو سر گویند و در میان زراعت گندم و جو روید (فرهنگ فارسی برهان قاطع ، ص ۴۶۲)

اسم | فارسی انسان ماده و ماده از نوع بشر و مرآه و نساء و خاتون و بانو و زوجه و عیال شخص و نامرد و جنون و ترسان و بیدل و کم جرات و کسی که بی باکانه و از روی غرور حرکت می کند و شب تاریک

اصفت | فارسی از زنده و همیشه بطور ترکیب استعمال میشود مانند تیغ زن کسی که تیغ و شمشیر میزند.

(فرهنگ نفیسی ، ج ۳، ص ۱۷۷۷)

سیره در لغت : کلمه «سیره» اسم مصدر از ماده «سیر» و بر وزن «فعله» است که در زبان عربی بر نوع دلالت

می کند. برای مثال «جلسه» به معنای نشستن ولی «جلسه به معنای سبک و نوع نشستن میباشد؛ بنابراین

«سیر» یعنی رفتار ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار

سیره در اصطلاح، یعنی استمرار روش و شیوه مستمر عملی در میان مردم بر انجام کاری و یا ترک عملی و اگر مراد از مردم (ناس) همه عقلا باشد این سیره را سیره عقلا و اگر همه مسلمین یا پیروان مذهب و یا گروهی خاص از مسلمانان باشد آن را سیره متشرعه می نامند.

(طباطبایی حکیم محمدتقی، اصول کلی فقه تطبیقی، ص ۱۳۸. ۱۹۹)

جایگاه ارزشی زن در نظام اسلام

هر چند نقش زنان در خانواده و حضور او در آن مؤثر و از اهمیت ویژه ای برخوردار است، اما حضور او در جامعه در حد ضرورت و برطرف ساختن نیازهای جامعه در حد واجب کفایی پزشکی تدریس و ... و با توجه به اصل عفاف بدون اشکال است. برخی از نکاتی که درباره جایگاه اجتماعی زن باید مد نظر داشت از قرار زیر است

در اسلام زن، علاوه بر مسئولیت اداره خانه و تربیت فرزندان که از مهمترین وظایف اوست در بسیاری از مسئولیت های اجتماعی با مردان شریک است و انجام این وظیفه خواه و ناخواه او را از حصار خانه به صحنه های اجتماعی میکشاند که این نه تنها با حفظ حجاب و عفاف که از وظایف دیگر اوست منافات ندارد بلکه او را در بهتر انجام دادن مسئولیتهای اجتماعی و سلامت روانی اش یاری میکند فاضلی بیارجمندی، سید احمد، (نقش زنان شیعه در عصر امام علی (علیه السلام) انتشارات میثم تمار قیمت ۱۳۸۱، ص ۲۱۶)

اسلام در هیچ زمینه سخت گیری نکرده است و در همه شرایط مصالح فرد و اجتماع را در نظر گرفته است.

(بقره سوره ۳، آیه ۱۸۵)

خداوند برای شما آسانی می خواهد و برای شما سختی نمی خواهد

خداوند راحتی را برای شما می خواهد سختی را نمی خواهد

خداوند در قرآن درباره کیفیت حضور زنان در نزد نامحرم و اجتماع میفرماید: «لایبدين زينتهن الا مظهر منها زینت خود را بیش آن مقدار که نمایان است دست و صورت آشکار ننمایند

حضرت زهرا (سلام الله علیها) و بعد از رحلت پدر بزرگوارش (صلی الله علیه وآله وسلم) مسئولیت سنگینی را بر عهده داشتند ایشان نتوانستند در مقابل بدعت و نوآوری جامعه آن روز آرام و خاموش بنشینند و برای دفاع از ولایت و اسلام در برابر مهاجرین و انصار در مدینه همراه و باور همسرشان بودند ایشان برای اخذ حق خود با عفاف و حجاب کامل در مسجد حاضر شدند و بین زنان و مردان پرده کشیدند. [۷] و از پس پرده به سخنرانی مشغول شدند. شخصاً در مساجد و مکانهای عموم در برابر زنان انصار و مهاجر حاضر شدند و حجت را بر آنان تمام کردند و از آنها یاری می طلبید

با همه اینها آن حضرت خانه داری و انجام تکالیف منزل را سعادت بزرگی میدانستند. زمانی که ابتدای زندگیشان پدر بزرگوارشان (صلی الله علیه وآله وسلم) کار را بین او و علی (علیه السلام) تقسیم نمودند. حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیهم) می فرمایند: تنها خدا میداند که چقدر خوشحالم زیرا پیامبر مرا از پذیرفتن وظایف خارج از منزل و کاری که برای مردان است آزاد و راحت ساخت اما با این حال هرگاه وظیفه الهی ایشان بود که در جامعه حاضر شوند با اصل عفاف و حجاب کامل وارد جامعه میشدند. مثلاً در دوران حضرت علی (علیه السلام) مسجد ایشان و مسجد حضرت علی (علیه السلام) مشخص و جدا از هم بود که به تبلیغ دین و حدیث می پرداختند و حتی زنان جداگانه در آن مسجد بر جنازه ها نماز میگذارند. (فاضلی بیارجمندی سید احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (علیه السلام) انتشارات میثم تمار قمت ۱۳۸۲، ص ۲۷۱)

نقش زنان در اقتصاد از دیدگاه اسلام و قرآن

پرداختن زن به پاره ای از فعالیتهای اقتصادی و کسب درآمد از این طریق نه تنها از نظر شرعی مانعی ندارد

۲. محدودیت های اقتصادی

دسترسی محدود به منابع مالی زنان در بسیاری از جوامع به منابع مالی و اعتباری دسترسی محدودی دارند، که این امر میتواند مانع از راه اندازی کسب و کارها و مشارکت در فعالیتهای اقتصادی شود.

دستمزد نابرابر در بسیاری از کشورها زنان به ازای کار مشابه با مردان دستمزد کمتری دریافت میکنند این نابرابری اقتصادی میتواند انگیزه و توانایی آنها را برای مشارکت در فعالیتهای اجتماعی کاهش دهد.

۳. محدودیت های آموزشی

دسترسی محدود به آموزش در برخی جوامع زنان به دلیل موانع فرهنگی اقتصادی یا اجتماعی به آموزش و تحصیلات عالی دسترسی ندارند. این امر میتواند توانایی آنها را برای ایفای نقشهای اجتماعی و حرفه ای محدود کند.

عدم حمایت از تحصیلات عالی در برخی موارد خانواده ها ممکن است از تحصیلات عالی دختران حمایت نکنند و این امر میتواند به عدم توانمندی آنها در عرصه های اجتماعی منجر شود .

۴. محدودیت های قانونی و سیاسی

عدم دسترسی به حقوق برابر در برخی کشورها قوانین و مقرراتی وجود دارد که حقوق زنان را محدود میکند. از حمله محدودیت در حق رأی حق مالکیت و حق کار این قوانین میتواند مانع از مشارکت فعال زنان در زندگی سیاسی و اجتماعی شود.

عدم حضور در تصمیم گیریه‌ها زنان در بسیاری از جوامع به طور نامتناسبی در موقعیتهای تصمیم گیری سیاسی و اجتماعی نمایندگی نمیشوند. این عدم نمایندگی میتواند به عدم توجه به نیازها و چالشهای خاص زنان منجر شود.

۵. محدودیت های روانشناختی

عوامل روانشناختی و اجتماعی زنان ممکن است به دلیل تجارب منفی گذشته عدم اعتماد به نفس و یا ترس از قضاوت های اجتماعی از مشارکت در فعالیتهای اجتماعی خودداری کنند. این عوامل میتوانند مانع از ابراز وجود و نقش آفرینی مؤثر آنها در جامعه شوند.

محدودیت ها هیچ گاه سبب بازماندگی و عقب ماندگی ما مسلمانان نشده چرا که باور داریم در دل هر محدودیتی راهکار نهفته است که باید آن را آشکار کنیم

محدودیت های نقش آفرینی اجتماعی زنان میتواند تأثیرات منفی بر توسعه اجتماعی و اقتصادی جوامع داشته باشد. برای غلبه بر این محدودیت ها نیاز است که سیاستها و برنامه های حمایتی برای توانمندسازی زنان و ارتقاء حقوق آنها در جامعه طراحی و اجرا شود. این اقدامات میتواند شامل افزایش دسترسی به آموزش حمایت از حقوق قانونی زنان و ترویج فرهنگ برابری جنسیتی باشد.

نتیجه

نتایج حاصل گویای این است که حضور زنان در تمدن نوین اسلامی با مسئولیتهای اجتماعی متنوعی همراه است که به رشد و شکوفایی جامعه کمک می کند. این حضور مشروط به پایبندی به اصول و ارزشهای اسلامی رعایت حریم محرم و نامحرم آداب معاشرت و پوشش مناسب است. زنان با مشارکت در امور شایسته مانند امر به معروف و نهی از منکر نقش مهمی در شکل دهی جامعه دارند. نمونه هایی از حضور مؤثر زنان در تاریخ اسلام مانند حضرت خدیجه (س) و زینب کبری (س) نشان می دهد که آنها نه تنها در خانواده بلکه در عرصه های سیاسی فرهنگی و علمی نیز تأثیر گذار بوده اند. وجود زنان در تمدن نوین اسلامی به عنوان یک عنصر کلیدی در شکل دهی به جامعه و خانواده اهمیت بسزایی دارد. زنان نه تنها به عنوان مادران و همسران بلکه به عنوان فعالان اجتماعی و اقتصادی در پیشبرد اهداف اجتماعی و فرهنگی نقش آفرینی می کنند مسئولیت اجتماعی زنان شامل مشارکت در تصمیم گیری های اجتماعی اقتصادی و سیاسی است که به تقویت بنیان خانواده و ارتقاء سطح زندگی جامعه کمک می کند. با تکیه بر ارزشهای اسلامی زنان می توانند به عنوان الگوهایی برای نسل های آینده عمل کنند و با فعالیت های خود به تحقق عدالت اجتماعی و توسعه پایدار در جامعه کمک نمایند. در نتیجه، توانمندسازی و حمایت از زنان در جامعه نوین اسلامی نه تنها به نفع خود آنهاست، بلکه به نفع کل جامعه خواهد بود. بنابراین جامعه برای پیشرفت سیاسی اجتماعی و فرهنگی نیازمند حضور فعال زنان متدین است تا بتواند برکات فراوانی را نصیب خود کند.

*قرآن

۱. ابن فارس احمد بن فارس معجم المقاييس فى اللغة، ج ۳، ص ۹۰ ۹۱ تحقيق شهاب الدين ابو عمرو
۲. اكبرى نعمت الله ، نقش باورهای ناصواب از میانی دین در اجتماع سمینار معضل یابی و مساله شناسی
۳. امام خامنه ای سید علی ۱۸/۹/۱۳۷۸ دیدار خواهران طلبه و فرهنگی قم
۴. توشیهیکو ایزوتسو خدا و انسان در قرآن ص ۲۵۶ ترجمه احمد آرام، تهران نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴ ش
۵. حر عاملی، محمد بن حسن تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشیعه، ج ۱۶
۶. دورانت ویلیام جمیز تاریخ تمدن ترجمه احمد آرام و دیگران تهران اقبال فرانکلین، ۱۳۳۷
۷. دهخدا علی اکبر لغت نامه دهخدا تهران روزنه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷
۸. زیدان حرجی تاریخ تمدن اسلام ترجمه زین العابدین کاظمی خلخالی تهران: دنیای کتاب، ۱۳۳۳
۹. شایان مهر علیرضا دایره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی تهران، کیهان، ۱۳۷۷
۱۰. طباطبایی، سید محمد حسین ۱۴۱۷ ق المیران فی تفسیر القرآن، قم، انتشارات دار الکتب الإسلامیة
۱۱. طبرسی، حسن بن فضل، ۱۴۱۳ ق، مکارم الاخلاق، مترجم ابراهیم میر باقری، قم، انتشارات الشریف الرضی
۱۲. علاسوند، قریبا زن در اسلام قم دفتر مطالعات و تحقیقات زنان وابسته به مرکز مدیریت و حوزه علمیه خواهران)، ۱۳۹۲
۱۳. عمید، حسن فرهنگ عمید تهران انتشارات امیر کبیر چاپ هشتم، ۱۳۷۱

۱۴. کاشفی محمدرضا تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی انتشارات جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۹۴ هـ ش

۱۵. مطهری، مرتضی (۱۳۹۶) ج ۱ فلسفه تاریخ، انتشارات صدرا

۱۶. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۷) اخلاق در قرآن قم مدرسه الإمام علی بن ابیطالب